

Bertha Zoltán

„Dala ma is friss étellel tele”

Ady korszerűségéről

A második világháború utáni kommunista diktatúra által erőszakosan megszakított hiteles magyar kulturális önszemléleti folytonosság helyreállításában, a természetes, organikus gondolkodástörténeti és kultúrfilozófiai kontinuitás visszavételében elvülhetetlen szerepet játszottak azok, akik számára a szervesen építkező magyar gondolat, a magyar metafizika képviselői mindig is iránymutató jelentőséggel bírtak: a méltatlan feledésre ítélt Várkonyi Nándor, Hamvas Béla, Sík Sándor, Karácsony Sándor, Lükő Gábor – és még rengetegen, akik Ady jelentőségét is ebben az összefüggésben tudták autentikusan láttatni. Az ő életművük az autochton hagyomány újjáélesztését képviselte, s nekik is nagyban köszönhető az ősi és a modern szakrális erkölcsi, szemléleti dimenziók – Hamvas Béla szállóige-szerű szavaival: az egyetemes tájékozódás, az univerzális orientáció – újbóli kibontakozása, a nemzeti önismeret és önbecsülés megerősödése az ezredfordulón.

Mai Ady-értésünk nagy mértékben támaszkodhat tehát a harmincas években kibontakozó szellemtörténeti, egzisztenciális életfilozófiai, etno-szemiotikai iskola alapvetéseire, s azokra a nézetkülönbségekre is, amely a költő-fenomen szerepének, érvényességének a távlatos értékelésében és jelentésadó megvitatásában akkoriban is már megmutatkozott. Hiszen e különleges költészet felrázó aktualitása egyáltalán nem volt sem akkor, sem napjainkban annyira magától értetődőnek tekinthető, ha mégoly közhelyszerűnek tetszik is. Hiszen a késő romantikus vétetésű váteszi, prófétikus hangzásvilág megszólító ereje például mára kétségkívül megfogyatkozott, hatástörténeti értelemben a régi klasszikusoknak kijáró tiszteleten túli poétikai kapcsolódásmódokat viszonylag kevéssé ösztönöz. Az Ady-hang varázslatos (irodalom)históriai egyszerűségének és folytathatatlanságának felismerése például már Erdélyben is korán megfogalmazódott. Az „ötvenéves”, majd a tíz éve halott Adyról szólva (1927-ben és ’29-ben) Kuncz Aladár egy korszellem megtestesülésének nevezi a költőt, akinek zsenijén keresztül játszotta el a kor a maga „komor és zord melódiáját”, „halálszimfóniáját”; s leszögezi, hogy a márványos, „éterti tisztultságba” – sőt a „mesebeliségbe” – távolodott és zárkózott Ady Endre: „a múlté”. Mert „a múlté az a világ, az a sok rettenetes szenvedés is, amelyet ez a szörnyű látomású vátesz megjósolt.”¹ Az apokaliptikus pusztulás utáni életkezdés, a kiküzdendő új életöröm történelmi vágyának és reményességének az érzülete fűti Kuncz Aladár szavait, miképpen a Dsida Jenőit is, aki (szintén 1927-ben, a fél évszázados születési jubileum alkalmából) ugyancsak

azt taglalja, hogy „sötét magyar homloka körül babérkoszorúval, a nagy lelkek gloriolájával” Ady „belépett a klasszikusok mozdulatlan”, noha „lelkeket mozgató glédájába”, s hogy így – a más kívánó korízlésnek engedve – senki többé nem írhat az ő hangján. „Örök magyar emberi új lírája a mai ember szemében már csak a múlt forradalmát jelenti” – még ha Erdély Trianon utáni lírájából „mindenhol kiérezhető az Ady-intonálás”.² Ady úgynevezhető „kanonizációja” tehát ekkorra megtörtént, nem kis részben a Dsida által is méltatott *Magyar fa sorsa* című könyvnek – Makkai Sándor nagyszerű 1927-es értelmezésének és értékelésének³ – köszönhetően. Költészetének bizonyos eltávolító „archiválása” éppen nem jelentette egyúttal világteremtő eredetiségének, univerzális látókörének, gyökerelesen magyar és szférikus egyetemes szellemi-művészi teljességvarázsának és igazságérvényének a megkérdőjelezését. Verseinek összességét „Ady-Bibliaként” olvasó közvetlen utókora erőt és erkölcsi-szemléleti biztonságot merített belőle évtizedeken keresztül – a tragikus magyar szétszóratásban is.

S ha jelenkorunk társadalmi értékválságának közegében, a posztmodern értékrelativizmus jegyében és nevében, s a jellegzetesen nemzeti sorskérdések iránti fogékonyság apályának időszakában olykor már nemcsak az adys tónusok, hanem a látásmód távlatainak az érvénytartalmai is elavultaknak minősülhetnek – akkor mégis mi adhat jelzést e kolosszális líramű idők fölött állóságáról, mindig revelációszerű aktualitásáról: a fénysugárzó fárosz iránymutatásának feltétlen tisztaságáról és eligazító állandóságáról?

Egyrészt talán e versvilág hallatlan esztétikai és poétikai összetettsége, amelyben bármikor előtérbe kerülhetnek korábban alábecsült sajátosságok, kiemelésre és újraértelmezésre váró tényezők; bizonyos legújabb irodalomelméleti szempontok szerint például a látomásos, hallucinatív szimbólumformákat megrétegző gondolati-retorikai többszólamúság, jelentéssokszorozódás elemei és alakzatai. Másrészt a modernség egész korszakát bevezető, korokon átnyúló alaphangulatokat és életérzéseket sugalló döntő felismerések biztosíthatnak máig és továbbható közlésképeséget ennek a beszédmódnak: azok a „minden Egész eltörött” típusú megnyilatkozásokban rejlő feszültségek, amelyek a végletes és végzetes fragmentáltság emberiségtörténeti dimenziójába nyilallanak és világítanak be, s amelyek a létezés lebírhatatlan változásairól (és változékonyságáról) hoznak hírt. Mert Ady éppen nem kerüli meg az emberi egzisztencia fundamentális ellentmondásosságát, lételméleti és antropológiai problematikusságát, a véges és a végtelen, a test és a lélek, a természet és a természetfölötti horizontjain kifeszülő ellentéteit és feloldhatatlan kettősségeit (sőt „ellentett indulatok egész kis kozmoszát hordja magában” /Németh László/⁴). Eruptív, drámai ajzottságban csatázik, birkózik szerelem és mindenség, egyén és közösség, az Én és a Másik, élet és halál, ember és Isten egzisztenciális adottságaival és sorsszerű késztetéseivel,

nekigyürkőzve s így sámánisztikus médiumává is válva a megoldhatatlanságban való megoldáskeresésnek, a világtalánynak, a teremtésrejtélynek, a „Minden-titkoknak”. Költői univerzuma – a ciklikusan szervezett jelképi és fogalmi rendszerekben forgó, a létezés egészét a tudatalatti tárnáktól a globális földi történelmen és kulturális emlékezeten át az eszkatologikus perspektíváig hiánytalanul átfogó világteljesség – mintha a teremtett kozmikus univerzum analogonja volna: részjelentések törvényszerű összességéből kibontakozó, végtelen árnyalatosságában mozgósított, szellem alkotta mindenség. („Én nem bűvészek, de mindennek jöttem”. – Babits Mihály szerint: „Adynál is, mint Dantéban, az egész világ szimbólumok óriási láncolata, szimbólumoké, melyek szigorú egymásba illeszkedésükkel, szinte a valósággal egyértékű szövetet alkotnak.”⁵) És nem utolsósorban ez a mitologikus és filozofikus teljességényt egységbe olvasztó archaikus bölceleti mélység az, ami szüntelenül elevenné tudja újítani ezt a líravilágot. Csak úgy árad belőle a metafizika – ahogyan Vatai László is annyiszor hangsúlyozza *Az Isten szörnyetege* című kongeniális monográfiájában.⁶ Mert Ady az örök művészet és költészet nyelvén, állandó szakrális hangoltsággal folyvást a legvégső létkérdések, őstények és ősigazságok felfogása, megragadása, kimondása felé tört. A lehető legszemélyesebb, legszubjektívebb átéltséggel, a legdrámaibbá ajzott önfeltárással és öntanúsítással közvetíteni, fejezni ki a legáltalánosabb emberfölötti létfilozófiai lényegvalóságokat: páratlan kísérlet ez a lelki univerzumnak a világmindenséggel egylényegűvé, homológ formátumúvá tágítására, abszolút expanziójára. Szembesülni minden lehetetlenséggel, megvívni minden töredékességgel, hiánnyal és relatívummal, átérezni a végesség és viszonylagosság meghaladhatatlan létszerkezeti kínját, megmerítkezni minden valószerű apóriában és létparadoxonban, s közben mégis sejteni és tudni a végokok transzcendens abszolútumát és rejtelmes primátusát. „Mert szörnyüseség, lehetetlen, / Hogy senkié vagy emberé / Az Élet, az Élet, az Élet.”

A legbonyolultabb, legszövevényesebb látomásos és szimbolikus, álomi és szürreális, extatikus és szecessziós képzetek rengetegének ősiségét és modernségét köti össze Ady a kijelentéstétel archaikus elementaritásával. Könyvtárnyi szakirodalom boncolgatja, hogy az érzékek összességét felbolydító vizuális, akusztikus és egyéb lírai hatásformák mélyén, a szimultán verselés beláthatatlan összetettségen (az ősmagyar tagoló ritmus- és dallammenetet az antik lendülettel és a nyugatos hajlékonysággal egyezettető komplex metrikai rendszereken) keresztül milyen szinte már versen, lírán, költészen túli (mert a versformai jegyeket észrevétlenné finomító) sugallatképződés zajlik; hogy a mondatalakok hangsúlyos, nyomatékos, rendszerint ereszkedő hanglejtésű, kijelentéses karaktere miképpen sugároz úgyszólván mágikus, biblikus energiákat. Mert a mondandó közepébe vágó versindítás, a körülíró, képfejllesztő vagy képkifejtő ismétlésség, a párhu-

zamosságokra épülő emfázisfokozódás, a tőszavassá sűrített, ekképpen mindenki számára érthető és mindenkire nézve egzisztenciális jelentőségű, létérdekű, szakrális atmoszférájú igazságközlés: voltaképpen az igei kijelentésmód nyelviségéhez és nyelventúltságához hasonul. (A költő „okvetetlen próféta lesz, *vates*, mert kijelentései vannak”; a „kijelentő nyugalmas tudatossága jellemzi őt”; „Ady csupa kijelentő mondat” – fejtegeti Babits Mihály.⁷) A súlyosság borzongató misztériuma a világrend felülmúlhatatlan önközlésének és prófécijának delejező mítoszi varázsához közelít. „A sorsom: menni, menni, menni / S az álmom: az Isten”; „Lesz, mozog és elfogy az ember. / Itt egy nagy Valaki kormányoz. / Nem látni őt emberi szemmel, / De itt van és kormányoz” – lehet-e ezt ennél elemibben, egyszerűbben, egyszersemind megbabonázóbb hitelességgel mondani? Letisztultabb szenvedéllyel, sugárzóbb lelki-szellemi, emberi-művészi, erkölcsi és esztétikai értéktelítettséggel? Efféle és így talán valóban csak egyszer (ismételhetetlenül és utánozhatatlanul) volt mondható a magyar költészetben.

A megérző és megértő genuin lényegtudás élményforrásaiból fakadó kijelentések, állítások, tézisek enciklopédikus bőségében derítik fel ember és világ egész lehetséges alapvonatkozás-rendszerét, a létezősszférák sorsmeghatározó érzeki és logikai viszonyait. A nagy témakörök összefüggésrendszere metafizikai östörvényszerűségek leképeződésévé gazdagodik. Élet és halál együtt mérendőségében az egység és a különbözőség, az ellentét és az összetartozás, a paradox egymásból következő minden változata feltárulkozik („Lehet: Élet se volna, / Hahogyha nincs Halál, / Holott ott van mögöttük / Titokzatos Uruk, / Valami ős és vad, szörnyű / Szabálytalan Szabály”). Vonzás és taszítás, érzeki és szellemi, vágy és teljesülés megrétegződő és egybefonódó paradoxonözöne egy lírai (a vitalizmustól a halálmisztikáig feszülő és gomolygó) szerelemfilozófia demonstratív, felkavaró példatárává összegződik és lényegül. A szerelem mulandóságában is a végtelent ostromló, az időt legyőzni szándékozó, a szakadatlanul újraéledő lázas vágyakat és a beteljesülés halálos („víg halott”-i) vágytalanságát egyszerre és utolérhetetlenül hajszólo-kergető személyiség a tusakodás minden stációját végigjárja – az „elfogyni az ölelésben” kívánalmától a „lelkeddel hálni” óhajáig, a „meg akarlak tartani”-féle eltávolító megőrzéskísérlettől a „csókokban élő csóktalanok” reménytelen reménykedéséig, vagy az „add nekem a szemeidet” individuumhatárokat lebontó kívánságáig. De még a mámor, a tudatalászállás, az önkívület, a testhalál megannyi végletes és bonyodalmas jelenség-összefüggéseinek a beláthatatlan belátásáig is. És Ady Isten-élményében pedig – az ember-Isten-kapcsolat számtalan módozata révén – olyan vallásfilozófia boltozódik föl, amelyben a pszichikum érzelmi konvulziójától az egymásnak szükségképpen ellentmondó Isten-képzetek sokaságáig úgyszintén minden bennefoglaltatik. Mak-kai Sándor a személyes bűnvallás és bűnbánat katartikus mélységeire irányította a figyelmet, Barta János a misztikus, magyar és egyetemes ősmítoszi Istenlátás rejtett

pszichoontológiai (és kultúrantropológiai, kultúrmorfológiai) dimenzióira, Németh László a „teológus Ady” értelmi-gondolati erőfeszítéseire és teljesítményére, Vatai László a keresztyén egzisztenciális átvalósulás fájdalmas folyamataira. S csakugyan, minden regiszter valóságos és autentikus viszonymódokat szólaltat meg: a perlekedéstől az önátadásig, a hálaérettől a könyörgésig, a fohászos imádságtól a „hiszek hitetlenül” hitparadoxonáig, a közönyös Mindenható képétől a könyörületes, részvevő, Krisztus-arcú Úr megtalálásáig, el egészen a bölcseleti istenbizonyítékok logikai szofisztikájáig. Mert Ady lírai axiómái, gnómius tételmondatai és szentenciózus megfogalmazásai az emberi gondolkodástörténet során felhalmozott végső kérdések és válaszlehetőségek drámai erejű sűrítvényei. A ráció határainak innenső és túlsó oldaláról származó megkísértései az ésszel felfoghatatlannak. Nemcsak a hangulatok: a tömör gondolatok nyelvi-eszmei katedrálisai is. Az, hogy „Te vagy ma a legvalóbb Nem-Vagy”, „létlenül is leglevőbb”, nem pusztán aforisztikus szójáték: hanem (minden egyéb határtalan jelentéstartomány mellett) annak a hiparchológiai alapigazságnak is a pontos megfelelője, miszerint léttel, egzisztenciával a véges létező bír, a végső, abszolút valóságnak, a legfőbb valónak pedig érvényessége, fennállása, szubsztanciája van. Vagyis ami nincs, ami „létlen” egzisztenciálisan, az fennálló valóságában ösörök; igaz tehát, hogy úgy nincs, hogy más dimenzióban mégis van. „Nem látni őt emberi szemmel, / De itt van és kormányoz.” „Ős magyar névvel: az ōs-Állat” – mivelhogy a régi magyar nyelvben az „állat” szó állapotot, állandóságot (azaz: fennállást) is jelölhetett. S hogy „Itt: van egy legnagyobb Valóság”: tisztán cseng össze akár Canterbury Szent Anselmus theodiceájával, istenérvével is, mely szerint Isten mint legnagyobb valóság az, aminél nagyobb sem az értelemben, sem a valóságban nem gondolható és nem létezhető. És ez a szubsztancia az oksági létalapja az emberi szellemnek is: „Az Isten van valamiként: / Minden Gondolatnak alján.” Tehát nemcsak úgy az „alján”, hogy minden érzés, hangulat, feszengő lelki vágy, motoszkáló sejtés vagy spirituális ihletettség mélyén, minden szellemi törekvés alapösztonzójeként, alapmotívumaként – hanem magának a szellemi létformának a tényleges, teremtő ontológiai fundamentumaként is. Ha ugyanis egyáltalán van emberi szellem, azt feltétlenül megelőzi a világban az ezt lehetőségessé tevő képességiség; ha valami van, tehát lehetséges, akkor annak megvan az előzetes alapja, lehetőségi feltétele is. Az emberben megjelenő szellem – „minden Gondolat” – relatívuma (mint minden relatívum) csak az abszolút szellem lehetségesítő végokából fakadhat; mert bármilyen megvalósult létforma teremthetőségének a világszellemben eleve adva kellett lennie. – És nem egy nagy valami (vagyis öntudatlan objektív törvényszerűség) kormányozza a világot, hanem: „Valaki” – „teremtő s tartó”, „nagy ész”-szel. A személyes Fönnavaló, akinek alanyi szabadságában áll a világteremtő aktus is („Ő: a nagy-nagy Élet-folyóvíz”; „Ő: a folyásnak akarója, / Melynek forrása s vége nincsen”); a transzcendens abszolútum ekképpen kategori-

álisan szubjektumszerű (vagyis szellem és nem tárgyi valóság) – miképpen például Hegel kifejtett tételeiben is. S metaforikus érzékletességében is mennyire lényeglátó transzcendencia és immanencia változékony összekapcsoltságának és másságának az ilyen kifejezése: „Az Isten a szivemben vagyon, / Csak néha-néha el-kisétál”. Vagy az, amely – mintegy skolasztikus luciditással – leszögezi az örök múlt és emlékezet által örökkévalóvá rögzítését minden valahai egyszerűnek és megismételhetetlennek, s hogy milyen a hajszálhullásig mindenre kiterjedő gondviselés: mindenre, ami az időben, megváltoztathatatlanul, végbement: „az a nagy Valaki akarja, / Hogy az eszéből ki ne essék / Emléke egy köd-multnak”; „Hajunknak egy ősz, hulló szála / Följegyzett bú nála”.

S amilyen eleven az Isten-kérdés minden vetülete, épp olyan nyugtalanító az Ady-féle magyarságproblematika összes vonatkozása is. Megdöbbenően érvényes sors-történelmi és karakterológiai látletelek sorakoznak a „magyar Ugar”-ról, a „magyar Messiások”-ról, akik „Ezerszer is meghalnak / S üdve nincs a keresztnek, / Mert semmit se tehettek, / Óh, semmit se tehettek”, a „hőkölés népé”-ről, amely „Vertnek született, nem verőnek. / Önerejét feledte mindig, / Sohse szegzett erőt erőnek”, s amely „Nem rúg vissza, csak búsan átkoz / S ki egyszer rugott a magyarba, / Szinte kedvet kap a rugáshoz”, s „ha néhányan nem kiáltoznánk, / Azt se tudná, hogy őt pofozzák”; az „utálatos, szerelmes náció”-ról, hogy „nekünk Mohács kell”, és hogy nincs szánandóbb a magyarnál, mert „ősi nép” („regéknek ősi népe”) és „jöttment”; arról, hogy „Most alszik a magyar a magyarban. / Minden nációnak van terve. / A magyar azt mondja, ha tönkrement: / Így akartam”; hogy „a földnek bolondja, / Elhasznált, szegény magyarok”: „Rossz, drága fajta, ki felé / Kerekedtek mindig a latrok”, de „En-sírásunkat végigsírnunk / Hangosabb sírások / Nekünk soha meg nem engedték”; hogy „húsvétalan a magyarság”, s „Úgy elfogy a magyar, / Mintha nem lett volna”: „Hős fajom döglök, / Hiába harc, hiába fájdalom”; „Mert gyáva volt és szolga volt / S életét élni sohse merte, / A Sors, a sorsa, / Hajh, be megverte, be megverte”, így aztán „Elvész az ország, / Ha elfogytak az aszkéta szivek”: s „elvezünk, mert elvesztettük magunkat”. Kísérteties, torokszorító, vérlázító mai sorskérdés ez mind. Mint ahogy az a szükség, amely a „Hajlongni emerre, amarra: / Bús sorsot mértél, Uramisten, / A magyarra” állapotából, az „Önnön-valónktól félve félni / S elvegyülni törpe gyávákkal, / Halva élni: / Ezt adtad, Te, nekünk” nyomorúságából kiszakadva a magyar megmaradás, a magyar önállóság, az önálló történelmi magyar műhely megteremtésének távlata felé kell, hogy mozdítson. (Erre a forradalmas és függetlenségi, „kurucos-szabadságharcos” elszánásra – a „protestáló hit”-re és „küldetéses vétó”-ra – egyébként az érmelléki és a tágabb szülőföld is szinte predesztinálta Adyt; a „Hajdúszélen, Szabolcsban, Biharszélen, Beregben, Szatmárban, Ugocsaszélen, Szilágyszélen” élő, a „Tiszaháton”, a „Nyírben”, az „Érmelléken”, a „Berettyó-völgyben” meglátott magyarok lakta „tájék Magyarország

dagasztó teknője”; „itt volt víg aratása a javított vallásnak, mert e nem demokrata országnak e tájékán született meg a világ legkülönösebb demokráciája”; „hiszen itt vannak, akik a Kálvin istenéből bölcs, külön, magyar Istent csináltak, errefelé nem koronáz Ugocsa, ezen a tájon verődött össze Esze Tamás kuruc hada. Ez itt a magyar föld, az első foglalóké, magyar, tehát véres, szomorú, fáradt, sivár, de harcos, de szép, de elpusztíthatatlan” – ahogy Móricz Zsigmondot üdvözölve írta.⁸) Kelet és Nyugat, ázsiai tunyaság és despotizmus, illetve nyugati anyagelvű versenygátlástalanság, eltorzult egyenlőség- és szabadságelvek, elvakult politikai és gazdasági erőszakfajták (embertelen kollektívizmus és kíméletlen liberalizmus) közepette, kétféle hatalmi diktatúra ellenében válhatna küldetéses néppé a magyar: a harmadik út erkölcs- és társadalomfilozófiai eszmemodelljének a termékeny kialakítójává – Ady nyomán és Szabó Dezső, Németh László, Kodolányi János, Bibó István és mások szellemében. Mert Ady éppen ennek a hiányát keseregte. Hogy egyrészt a magyar „uralkodást magán nem tűr”, másrészt „szabadságra érdemetlen”; egyfelől Keletről elszakadt („Jöttünk, mert hitt a nyugati Vagyon”), de másfelől „erőnk nincs a küzdelemre”. Viszont különleges, sajátos értéké emelkedhet ez a gyakorlati erőtlenség (hogy ennél „tragikusabb és szebb sors nincs / Isten és emberek előtt”): „Más fajta nép roboghat tova, / De ily szép, álmos, láncolt fajnál / Poétább faj nem élt soha.” A magyar tragédia, hogy „nekünk senki sem örül”, hogy „Mi nagy szépségünknek / Sohase volt ismerője / És merője, / Mert a magyar mindig dőre. // Voltunk páriái / Nagy és pénzes oknak, / Gazdagoknak / S befogó hatalmasoknak.” Ehhez képest sürgető a magyar megmaradás és a magyar értékidentitás kiteljesítése: „Van-e célja és nagy akarata, / Hoz-e valamit, ami övé, / Ami magyar, ami igaz maga?” „Most pedig jöjj, jó magyarság, / Nomádságnak szabad élte, / Nyugat ellen Nyugatot hozz / S csörtesz új erőt a vérbe: / Sokáig nem tarthat ez a zavar.” S ez az eltorzítatlan keleti és nyugati értékminőségeket (szabadságot, egyenlőséget, testvériséget, „poétás” szellemiséget) egyeztető, új, vérátömlesztő nagy kísérlet volt és még inkább lehetett volna: 1956 harmadikutas, nemzeti demokratikus forradalma és szabadságharca. Vatai László tisztán vezette vissza Adyhoz a huszadik század legfénylőbb magyar dicsőségét: a „Jövendő fehérei” a „szörnyű, sátáni eszme ellen lázadtak a magyarság és az emberség nevében”; „a munkásság 1956-os magatartásában csodálatos szépen ragyogott fel az örök magyarság”.⁹ De ha a „Templomot” (a magyar önazonosság és összetartozás, a lelki és morális nemzetegység szentségét) mégse építjük föl: „népét Hadúr is szétszórja”, s „fölolvaszt a világ kohója”.

Karakterológiai szempontból Barta János megkülönbözteti az agykéreg, a cortex tudatossága által irányított, illetve az úgynevezett szubkortikális személyiségtípust. A kortikális jellemformát elsősorban a normatív, fegyelmező, ellenőrző, kontrollvezető tulajdonságok határozzák meg, a szubkortikális pszichikai tartományokban viszont a legmélyebb archaikus, mágikus, mitikus imaginatív

képzetek, primordiális ősvallási alapélmények, vitális őserzetek, elementáris és fantáziagazdag „affektív hajtóerők”, a babonás, varázsos hangulatiság visszaérző elemei sűrűsödnek össze. „Adyban ennek a típusnak a jelentkezése merőben újszerű és forradalmi az addig évtizedeken át uralkodott közszellemhez viszonyítva: a kortexen orientálódó, morális-érzületi, normatív köztudatba berobban egy szubkortikális áradású, prelogikus, szenvedélyes és ösztönösen önkielő egyéniség”¹⁰ – írja Barta János, s hogy nála „a cél: a szubkortikális, archaikus én formába öntése.”¹¹ Nemzetkarakterológiai szempontból pedig azt állítja Barta János, hogy a magyarság „már kialakulásakor két nagy tömbből állott össze: a kelet-baltinak is nevezett ugor ágból és a turániból. Mindezt nem faji mitológia gyanánt értem, hanem szaktudományi megjelölésként” – fogalmazza (a költőt nyilvánvalóan ehhez az utóbbi széles etnikai áramlathoz kapcsolva), s hogy „az etnikai gyökerek tükröztetésére különösen alkalmas a költészet, amelybe az egyéni és a csoportjellem könnyen kivetítődhet”;¹² „ez a magyarság mélyéből hirtelenül felbukkant lángelme” – aki „az Ős-Kajánnal valahol Ó-Babilon idején találkozott” – „olyan ősi csoportélményeket, ősi sorsérzéseket, olyan régi közösségi sebeket és fájdalmakat aktualizál, amelyek az időben valahová az uralkodó nemzet-tudat és társadalmi tudat felszíne alá voltak szorítva. Ady a népe, a fajtája helyett vagy annak leglelkébe visszamerülve emlékezik és hordja magában a magyar múltat”.¹³

S ha Ady extatikus-sámánisztikus jellemképletére akár még élettani, fiziológiai bizonyíték is rendelkezésünkre áll (a hat ujjal születés), a vele sok vonatkozásban rokon szellemiségű, sokban viszont eltérő habitusú Móriczról ezt nehezebben képzelnénk; s mégis – tárgy, alkotó és alkotás bővérű egygyéolvadása, kiegyensúlyozott epikai méltósága mögött – Kodolányi János szenvedélytől fűtött különös révületet érzékel nála is: „Sámánszerű ember volt (...) kora hajnalon bezárkózva szobájába, vadul verte az írógépet, s közben hangosan beszélt, kiáltozott, kacagott és sírt. Úgy is képzeltem őt, mint aki bikává válva bikával viaskodik. Vagy lánggá válva, lánggal. Neki nem kellett bolondgombát ennie, hogy révületbe essék (...) az ő révülete, ihlete nem volt szándékosan földézett állapot, hanem megszállottság, teher, csapás, sors, elháríthatatlan roham.”¹⁴ Benne a magyar nép „rendíthetetlen tárgyilagossága”, „félelmet nem ismerő realitásérzéke”, „következetessége”, „minden embert egyforma higgadsággal szemlélő demokráciája”, az erőszak előtt „lélekben meg nem hajló öntudatossága”, a hazugságok közepette is a „természeteshez való feltétlen ragaszkodása”, a revelációszerűen feltörő „magyar paraszti ősréteg” nyilatkozik meg.¹⁵ Szellemóriásaink ugyanis nemcsak nyelvi üzeneteikkel, hanem lényük és magatartásuk nyelven túli, transzcendentális értékminőségeivel is szüntelenül üzennek nekünk, és folyton-folyvást tágasabb eszmélkedésre hívnak, tanítanak minket.

Ady grandiózus műve tehát igazító és igazoló energiaforrásunk. Abban az ér-

telemben is, ahogyan képkapcsoló nyelvi mágiája velőtrázó ráébredésekre vezethet. Csoóri Sándor egyik gyönyörű esszéje (*Születésnapra*)¹⁶ beszéli el a felfedező Teller Ede emlékezését, hogy őt az Ady-szimbólumok és képzettársítások érzelmi-szellemi magasfeszültsége, többletenergiája döbbsentette rá: „energiát nemcsak maghasadással lehet előállítani, hanem magfúzióval is!” S ez a transzformált Ady-szuggesztívó sugárzik későbbi korok (a népi költő Gellért Sándor kifejezésével: „Ady táltos-paripáján” szálló) lírájának sok-sok darabjából is. Áthallások, remniscenciák, idézet-parafrazisok, allúziós hangütések utalnak rá mindmáig; „Néz, láttat s lát ’üveges nagy szeme’, / Benne ragyog jelen, múlt és jövő. / Dala ma is friss étellel tele, / Erővel és harsányan feltörő, / Ma is Igazság és ma is Zene (...) Nem halt meg, ó százszorta jobban él / A költő ma, mint testi életében. / Most telt meg értelemmel, most beszél / Igéje minden szívhez, mint teljében / Pompázó rózsa (...) Az él belőle már, ami örök (...) Halottan is égő fáklyánk maradj, / Új harcainkhoz új erőt te adj” – citálhatjuk bizvást napjainkban is érvényesen Szentimrei Jenő 1924-es *Ady-ódájából*.

Ady hagyománya, minden körülmény ellenére: élő örökségünk. Korszerűsége pedig nem más, mint örök időszerűsége.

Jegyzetek

- 1 KUNCZ Aladár: *Tanulmányok, kritikák*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1973, 285.
- 2 DSIDA Jenő: *Séta egy csodálatos szigeten*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1992, 35–38.
- 3 MAKKAJ Sándor: *Magyar fa sorsa*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművészeti Céh, 1927.
- 4 NÉMETH László: *Két nemzedék*, Bp., Magvető és Szépirodalmi Kiadó, 1970, 43.
- 5 BABITS Mihály: *Esszék, tanulmányok*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1978, I, 674.
- 6 VATAI László: *Az Isten szörnyetege*, Washington, Occidental Press, 1977. – Ennek *Az örök Ady* című zárófejezetében például így fogalmaz: Ady kimondja: „a teljes embert és a teljes világot”; lírája „az ember által elérhető lét és valóság művészi teljessége.” Uo., 390.
- 7 BABITS: *Esszék, tanulmányok*, I, 676.
- 8 ADY Endre: *Publicisztikai írásai*, Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1987, 683–687.
- 9 VATAI: *Az Isten szörnyetege*, 343.
- 10 BARTA János: *Évfordulók*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1981, 165–166.
- 11 Uo., 168.
- 12 Uo., 163.
- 13 Uo., 165., 169.
- 14 KODOLÁNYI János: *Visszapillantó tükör*, Bp., Magvető Kiadó, 1968, 79–80.
- 15 KODOLÁNYI János: *Szív és pohár*, Bp., Magvető Kiadó, 1977, 59., 60.
- 16 CSÓÓRI Sándor: *Tizenhét kő a parton*, Bp., Nap Kiadó, 2007, 242–244.